

укл.; Використано інші матеріали, зібрані І.Я.Олійником. (с.Чорнухи). Копії — в арх. укл.; О.І.Дей, Словник укр. псевдонімів та криптонімів. К., "Наукова думка", 1969, стор.527.

Самоїленко Г.В.

НІЖИНСЬКА ФІЛОЛОГІЧНА ШКОЛА (1820—1990)

(Передруковано за згодою автора із видання: Нежинская филологическая школа, 1820—1990.— Нежин, 1993.— С. 3—4; 58—60. Переклад Сидоренка О.О.)

Ніжинська філологічна школа розпочала відлік своєї історії з 1820 р., коли в невеличкому провінційному українському містечку на Чернігівщині була відкрита Гімназія вищих наук князя Безбородька.

Думка про відкриття університету на Лівобережжі України хвилювала багатьох діячів вітчизняного просвітництва, в тому числі й графа К.Г.Розумовського, в резиденції якого — Батурині — планувалося відкриття університету (1760 р.). В кінці XVIII ст. директор Новгород-Сіверського головного народного училища І.І.Халанський розробив проект заснування університету в місті, схвалений малоросійським генерал-губернатором князем О.Б.Куракіним (обидва проекти так і не були здійснені).

Тільки на початку XIX ст., у зв'язку з рядом важливих державних перетворень, зусиллями новоствореного Міністерства народної освіти, виховання юнацтва та поширення наук була реорганізована структура всіх навчальних закладів країни. На основі "Попередніх правил народної освіти" (1803 р.) та "Статуту навчальних закладів, підвідомчих університетам" (1804 р.) вся система народної освіти стала розподілятися на чотири послідовно обумовлені ступені: найнижчий складала прихідські училища, середній — гімназії в губернських містах і вищий — університети в кожному навчальному окрузі. Особливою увагою були оточені університети як центри підготовки наукових кадрів для потреб розвитку вітчизняного просвітництва.

В країні почали виникати навчальні заклади. Величезні суми коштів були зібрані внаслідок пожертв громадськості Харківської та Катеринославської губерній на заснування Харківського університету (17 січня 1805 р.).

Були відкриті Вища Волинська гімназія в Крем'янці (1805 р.), реорганізована в 1819 р. у ліцей, 1-а чоловіча гімназія в Києві (1809, а з 1811 р. віднесена до вищих навчальних закладів), Рішельєвський ліцей в Одесі (1817 р.) та ін.

В русі цього загальнопатріотичного руху прочитується й історія заснування в Ніжині Гімназії вищих наук на гроші князя О.Безбородька, його брата — І.Безбородька та їх небожа — О.Кушелева-Безбородька. Якщо ж бути точними, то сам навчальний заклад виник завдяки зусиллям графа І.Безбородька, який розпочав будівництво будівлі, постійно турбуючись про відкриття Гімназії. Після його смерті цю велику справу завершив граф О.Г.Кушелев-Безбородько. Він же був і першим попечителем цього навчального закладу.

Функціонування Гімназії вищих наук князя Безбородька розпочалося з серпня 1820 року й продовжувалося до 1832 року. Потім навчальний заклад було перепрофільовано у фізико-математичний, а з 1840 р. — у юридичний ліцей. У 1875 р. на базі цього навчального закладу був відкритий Історико-філологічний інститут князя Безбородька. У 1919—1921 рр. інститут мав назву Ніжинського науково-педагогічного, а з 1921 — Ніжинського інституту народної освіти. З 1933—34 рр. Ніжинський інститут іменується педагогічним, якому в березні 1939 р. було присвоєно ім'я М.В.Гоголя.

Такі основні етапи розвитку цього навчального закладу. Творцями його історії були ті, хто навчався і працював у ньому: професура, викладачі, студенти.

З Ніжинською вищою школою пов'язані імена відомих учених, письменників, державних і громадських діячів, представників культури і мистецтва.

Книга "Ніжинська філологічна школа, 1820—1990" висвітлює долі людей, пов'язаних з літературою та філологічною наукою. Імена цих учених і письменників відомі не тільки в нашій країні, а й далеко за її межами. Це — академіки М.Лавровський, П.Нікітін, члени-кореспонденти Академії наук, засновники лінгвістичних і літературознавчих шкіл А.Будилевич, Р.Брандт, Г.Льїнський, В.Резанов, письменники М.Гоголь, Н.Кукольник, Є.Гребінка, В.Забіла, Л.Глібов, О.Афанасьєв-Чужбинський, Ф.Богусевич, Ю.Збанацький, Є.Гуцало, Л.Горлач і багато інших.

БАЗІЛІ Костянтин Михайлович (1809—1884) — відомий літератор і дипломат, автор публіцистичних книг про Близький Схід [1]. Народився в Константинополі 3 лютого 1809 в сім'ї грецького патріота, борця за визволення Батьківщини. Батько Базілі був

приречений турками на смертну кару, але, дякуючи допомозі російського посла графа Строганова, зумів утекти разом із сім'єю до Росії. Поблажливе ставлення російського царя до грецьких патріотів дозволило їм облаштуватися в Одесі.

Базілі отримав хороше домашнє класичне виховання. Він з дитинства володів французькою мовою. В 1822 граф О.Г.Кушелєв-Безбородько дозволив прийняти Базілі в числі інших шести дітей-емігрантів до Ніжинської гімназії вищих наук. Не знаючи жодного слова по-російськи, К.Базілі ціною неймовірних зусиль зумів протягом року добре опанувати мову своєї нової Батьківщини і продовжував вивчати всі предмети. Як свідчать документи, він навчався блискуче, а тому міг переходити з класу в клас із значним випередженням.

Коли К.Базілі був переведений до п'ятого класу, він познайомився із М.Гоголем, М.Прокоповичем, Н.Кукольником та ін. Брав активну участь у підготовці вистав, разом з М.Гоголем видавав рукописний журнал "Северная заря", а з М.Редкіним, В.Тарновським і В.Любичем-Романовичем захопився упорядкуванням "повної всесвітньої історії" з перекладних творів. К.Базілі доручили готувати матеріали про єгиптян, ассирійців, персів та греків, і він написав понад тисячу сторінок тексту.

В пам'яті гімназистів залишились розповіді К.Базілі про боротьбу грецьких патріотів проти загарбницької політики турків, про розправу османських поневолювачів над греками.

Навчався Базілі усвідомлено, розуміючи необхідність знань. Він старався закінчити гімназію швидше, а тому засвоїв самостійно чи з допомогою професорів програму шостого класу і перейшов одразу з п'ятого до сьомого. Проте після від'їзду І.С.Орлая в Одесу Базілі не зарахували цього екзамену, що неабияк образило юнака. "Від уроків шостого класу він був майже повністю звільнений,— згадував однокурсник К.Базілі І.Халчинський,—тому що до екзаменів встиг пройти все те, що викладалося, і тому винятково присвятив себе літературі, з пристрасстю почавши писати російські вірші, які, між іншим, ніколи не були надруковані, хоча поміж ними й було кілька вдалих творів у дусі байронівської поезії" [2]. Це було в 1827, коли К.Базілі виповнилося 18 років. На жаль, ставлення до Базілі в гімназії змінилося, і він переходить до Рішельєвського ліцею, директором якого був І.С.Орлай. Тут він провчився до 1830. В тому ж році поїхав спочатку до Туреччини, а потім — у Грецію. З цього часу розпочинається дипломатична кар'єра К.Базілі. Тривалий час він був генеральним консулом у Сирії та Палестині, брав участь у всіляких міжнарод-

них конференціях як представник Росії. З 1860 до самої смерті К.Базілі жив у Одесі, займаючи різні посади.

Літературна діяльність К.Базілі пов'язана із створенням у 30-і роки нарисових та науково-популярних творів. Після повернення у 1833 із Константинополя до Петербурга К.Базілі зійшовся з своїми друзями по ніжинській гімназії. Спостерігаючи за все зростаючою знаменитістю М.Гоголя та Н.Кукольника, він і собі вдається до літературних занять, оскільки до цього в нього були відповідні дані й нахили.

У 1834 з'явилася його двотомна книга "Архипелаг и Греция", яка отримала досить високу оцінку в критиці. Оригінальна книга політичного змісту, описи сучасних подій, у яких брав участь наш флот, книга, в якій зображена доля народу, спорідненого з нами за релігією, за повір'ями та співчуттям, не могла не викликати в петербурзької публіки сильної зацікавленості. Іноземне ім'я автора, що писав красиво й легко російським складом, викликало загальну зацікавленість" [3].

Доброзичливе ставлення до першої праці надихнуло К.Базілі на нові задуми. У 1835 з'явився його "Очерки Константинополя", а в наступному році — "Босфор и новые очерки Константинополя", створені на науковій і документальній основі.

Історико-нарисова, документальна проза отримала позитивну оцінку в періодичній пресі представників різної суспільно-літературної орієнтації. В.Белінський писав, що "Очерки Константинополя" "читаються з інтересом, неослабим ні на хвилину", в книзі "ми бачимо...живу Туреччину з її згаслим, але іноді спалахуючим фанатизмом, варварським ладом, боротьбою старого з новим, забобонів з реформою і, нарешті, її дивним Махмудом (султан у 1808—1839, прихильник європеїзації Туреччини), на якого книга п. Базілі дивиться зі своєї точки зору" [4].

Російського читача нариси К.Базілі привабили як новизною матеріалу, так і своєрідною художньою специфікою. К.Базілі відкрив для росіян і Грецію, і Константинополь, і Босфор. До того ж біографічні деталі робили книгу ще більш привабливою.

В 30-і роки К.Базілі брав участь у виданнях "Энциклопедического лексикона" Плюшара та "Военной энциклопедии", де було вміщено багато його статей на історичні та літературні теми.

К.Базілі відомий також і як перекладач. При сприянні Башуцького і Строева ним було перекладено з французької "Путешествие вокруг света" Дюмон-Дервіля.

Відійшовши від дипломатичної діяльності, К.Базілі поселився в Одесі, де займався вихованням своїх дітей, прилучаючи їх до

російської культури та історії. В цей час продовжував займатися літературною діяльністю.

У 1862 він видав в Одесі книгу "Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношениях", написану ще у 1847. Це було одне з серйозних досліджень проблеми в ХІХ ст. Книга не втратила свого значення й до сьогоднішнього дня. М.Гоголь, ознайомившись з рукописом книги, писав В.Жуковському з Єрусалима: «Базілі написав дивовижну річ, яка покаже Європі Схід в його справжньому вигляді ... Знань прірва, інтерес сильнючий».

К.Базілі підтримував зв'язки з багатьма письменниками, особливо ж — із ніжинськими однокашниками-гімназистами. Тривалий період часу він листувався з М.Гоголем. У 1848, будучи генеральним консулом Палестини та Сирії, супроводжував Гоголя святими місцями цих країн.

Хоча творчість К.Базілі носить специфічний характер, його не слід відривати від ніжинського літературного середовища, його системи формування естетичних смаків письменника, що проявились уже в перших літературних спробах. Не виключено, що й при створенні в гімназії "повної всесвітньої історії" К.Базілі не обмежувався перекладом першоджерела, а додавав від себе ті відомості, що були знані йому про Грецію та інші держави. Ці заняття розвинули в Базілі смак до вивчення історії. Гімназійний досвід став добрим уроком і в пізніших історичних студіях.

Література:

1. Яковлев В. Базили Константин Михайлович // Венгеров С.А. Критико-биографический словарь русских писателей и ученых от начала образованности до наших дней. — 1891. — Т.2., вып. 22—30. — С.52—54.
2. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. — Спб., 1881. — С.330.
3. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. — СПб., 1881. — С.331.
4. Белинский В.Г. Полн. собр. соч.: В 13 т. — М.; Л.: АН СССР, 1953—1959. — Т.2. — С.112.
5. Нежинская литературная школа I пол. XIX в. и видные ее представители // Самойленко Г.В. Нежинская филологическая школа, 1820—1990. — Нежин, 1993. — С.58—60.